

KÖZOKTATÁS

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR PEDAGÓGUSSZÖVETSÉG LAPJA

XXII. ÉVFOLYAM, 2017/4. SZÁM

SORON KÍVÜLI KÖZGYŰLÉST TARTOTT A KMPSZ AZ ÚJ UKRÁN OKTATÁSI TÖRVÉNY MIATT

Az új ukrán oktatási törvény elfogadása után előállt helyzetet vitatta meg és az ukrán állam vezetőinek, illetékes hatóságainak, valamint az európai uniós szervezeteknek címzett nyilatkozatot fogadott el soron kívüli közgyűlésén a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) 2017. október 7-én Beregszászban.

(4. oldal)

ANYANYELV ÉS OKTATÁS

MI LESZ VELÜNK, MAGYAROKKAL? ÚJ OKTATÁSI TÖRVÉNY UKRAJNÁBAN

(5–11. oldal)

ISKOLAI VIZIT

Fornos: előrelépések – és különös lépések...

(12–13. oldal)

***

KUTATÁS

Hogyan hat a kárpátaljai magyar iskolák angoltanárainak nyelvtudásszintje a nyelvtanítás folyamatára?

(16–17. oldal)

***

NYELVHASZNÁLAT

A kárpátaljai magyar nyelvjárások orosz és ukrán kölcsönszavainak meghonosodási sajátosságairól

(18–19. oldal)

***

PEDAGÓGUSPORTRÉ

Berki Károly: „Nemzeti öntudattal vértettük fel a diákokat”

(20–21. oldal)

***

HONISMERET

A nagyberegi református elemi népiskola vázlatos története

(25–28. oldal)

***

NYÁRI PROGRAMJAINK

Összeállítás a KMPSZ és a GENIUS-alapítvány nyári táborairól

(29–35. oldal)

FEDINEC CSILLA ÉS CSERNICKÓ ISTVÁN*

Mi lesz velünk, magyarokkal? Új oktatási törvény Ukrajnában¹

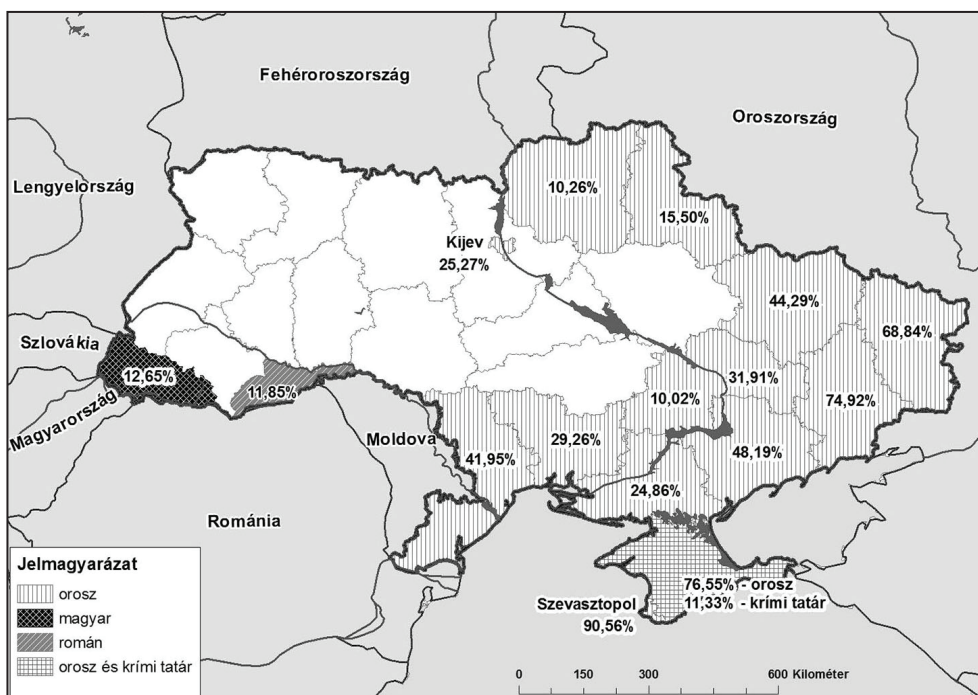
Ukrajna elmúlt több mint negyedszázadának legfontosabb jellemzői között kell említenünk a népesség drasztikus fogyását és az úgynevezett nyelvproblémát, amit a belpolitika a nemzetépítés legsikertelenebb projektjeként kezel.² Az alkotmány³ (1996) szerint az egyetlen államnyelv az ukrán, amelynek használata azonban nem általános. Nem csak a nem ukrán lakosság, hanem az ukrán származású népesség egy számottevő része, beleértve a prominens politikusi réteg képviselőit is, nem beszéli/használja az államnyelvet.⁴ A *regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját* az ukrán parlament először 1999 decemberében ratifikálta,⁵ ám a vonatkozó törvényt az Alkotmánybíróság, formai hibákra hivatkozva, érvénytelenítette.⁶ Másodszor a ratifikációs törvényt 2003 májusában fogadta el a parlament.⁷ A vonatkozó törvény paradox módon gyakorlatilag szűkítette az Ukrajnában addig gyakorolt nyelvi jogokat.⁸

2014-ben Kijev ellenőrzése alól de facto kikerült a Krím és a keleti megyék háborús területe, összesen mintegy 45 ezer négyzetkilométer (összehasonlításként: Magyarország területe 93 ezer km²). Az 1989-es utolsó szovjet népszámlálás alkalmával Ukrajna lakossága még 51,7 millió fő volt, a csúcspontot 1993-ban érte el a népességszám 52,2 millió lakossal, ami 2001-re, az eddigi egyetlen ukrainai népszámlálás időpontjára 48,9 millióra esett vissza. A válság előtt, 2013-ban már csak 45 millió fő környékén volt az ország népessége. Jelenleg, 2017-ben pedig 42 millió körülire teszik hivatalosan, de ebbe a számba beleértik a keleti megyék háborús zónáját is. Negyedszázad alatt – az 1991-es függetlenedés óta – eltűnt az országból legalább tízmillió ember.⁹ Ukrajna a világ egyik leggyorsabban fogyó népességű országa.

Ukrajnában azoknak a száma, akik ukrán nemzetiségűeknek tartják magukat (közel 78%), jóval magasabb azokénál, akik az államnyelvet – az ukránt anyanyelvüknek tekintik (kevesebb, mint 68%). Viszont azoknak az állampolgároknak a száma, akik az oroszot vallják anyanyelvüknek (közel 30%), jóval több, mint azoknak a száma, akik orosz nemzetiségűeknek tartják magukat (17,3%). Az összlakosság közel negyede (22,2%) valamely nemzeti kisebbséghez tartozónak vallja magát, nyelvi tekintetben azonban gyakorlatilag minden harmadik személy (32,5%) valamely nyelvi kisebbséghez tartozik, miközben az ukrán és az orosz nyelvet beszélők együttesen Ukrajna összlakosságának 97,1%-át teszik ki.¹⁰

A zömmel oroszul beszélő régiók az ország déli és keleti megyéi, részben a központi térség, a zömmel ukránul beszélő

régiók pedig a nyugati országrész és részben a központi térség. Az ukránul beszélőkre kevésbé jellemző a „nyelvjárásiasság”, Kárpátaljáról is kiveszőben van a helyi ruszin nyelvváltozat, a beszélt nyelv egyre közelebb van az irodalmi ukránhoz (bár az ukrán nyelvújításai közül a kárpátaljai nyelvváltozatok állnak a

1. térkép. Ukrajna legmagasabb szintű közigazgatási egységei, ahol a 2001-es census hivatalos adatai alapján egy (vagy több) regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya elérte a 10%-ot¹²

legtávolabb a kodifikált sztenderdtől). A déli és a keleti országrészben a nyelvhatárok mentén használatos a szurzsik, amely azonban nem valamely nyelvjárás, hanem egyfajta keverék (pidgin), kontaktus nyelv (változat).¹¹ Az anyanyelvüket jelentős arányban megőrző nemzeti kisebbségek (az oroszokon kívül) – a bolgárok, a románok, a moldávok, a magyarok, a gagauzok – zömükben tömbben, jellemzően Ukrajna peremterületein élnek. Mindösszesen négy olyan nyelv van, amelynek beszélői regionális szinten meghaladják a tíz százalékot: a magyar (Kárpátalján), a román (Csernyivci megyében), a krími tatár (a Krími Autonóm Köztársaság területén), az orosz (Kijev fővárosban, Szevasztopolban, a Krími Autonóm Köztársaságban és további tizenegy megyében). (1. térkép)

* Fedinec Csilla az MTA TK Kisebbségkutató Intézetének (Budapest) tudományos főmunkatársa, Csernicskó István a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont (Beregszász) igazgatója. A szerzők a Regio című folyóirat szerkesztői.

Megkülönböztetjük egymástól az anyanyelvüket őrző és az anyanyelvüket egyre kevésbé beszélő etnikumokat. Például a magyarok, a románok stb. majdnem száz százalékban beszélnek az anyanyelvüket, a lengyeleknek, belaruszoknak viszont már kevesebb mint ötven százaléka. Ily módon nyelvmegtartó erő szempontjából különböző etnikumokról beszélünk.¹³ Minél erősebb a nyelvmegtartás, és ez kompakt településterülettel párosul, annál kevésbé ismerik az adott közösség képviselői az államnyelvet.

A nemzetbiztonságról szóló törvény (2003) 6. cikkelye a prioritást élvező nemzeti érdekek között tartja számon a nyelvi helyzet rendezését.¹⁴ Az államnyelv nem ismeretét Kijevből nézve a jelenlegi válságot megelőzően elsősorban integrációs problémaként kezelték, 2013 végéig az ország de facto kétnyelvű volt (az ukrán mellett az orosz, hivatalos státus nélkül, de gyakorlatilag második államnyelvként funkcionált).¹⁵ A válság óta az államnyelv kontra kisebbségi nyelvek megítélésében az addig is többször felemlített nemzetbiztonsági kockázat szempontja az első helyre került a hivatalos politikai retorikában, immár az orosz kisebbségre is kiterjesztve.¹⁶

Az ezredforduló után számos törvény és egyéb alacsonyabb rendű jogszabály érintette kedvezőtlenül a nem államnyelvet beszélőket. Minden területen jogszabályba foglalták az ukrán nyelv kizárólagosságát.¹⁷ Különösen felerősödött ez a tendencia a 2004-es narancsos forradalom (első Majdan) után. A nem ukrán nyelvű kiadványok importjára pótvámot vetettek ki, a csak ukrán nyelven sugárzó adók pályázhattak az országos lefedettségű rádiós és tv-csatornák üzemeltetésére, és a filmszínházakban csak ukrán nyelvű, vagy ukrán szinkronnal, vagy ukrán feliratozással ellátott filmeket vetíthettek.¹⁸ Hátrányok érték az anyanyelvi oktatást is, elsősorban azáltal, hogy a felsőoktatásba való felvételhez köthették az ukrán nyelvi emelt szintű érettségéhez kötötték, amit az oktatási intézményektől független regionális vizsgaközpontokban kell letenni. Számos magyar iskolában érettségiző meg sem próbálkozott ezzel a fajta vizsgával, illetve a próbálkozók sem mindig vették sikeresen az akadályt. Az illetékes oktatási tárca 2008 májusában már előállt a javaslatával, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén működő iskolákat kétnyelvűvé kell tenni, amely azonban ekkor nem valósult meg.¹⁹

A 2010. évi államelnöki, illetve 2012. évi parlamenti választások után kisebbségi szempontból enyhülés következett be, több, a kisebbségek számára hátrányos oktatási intézkedést visszavontak vagy felfüggesztettek, valamint 2012-ben megszületett az új nyelvtörvény²⁰, amely kedvezett a kisebbségeknek, azonban hatalmas politikai viharokat kavart a „nemzeti” és az „orospártinak” tartott politikai és értelmiségi körökben.²¹

A 2012-es nyelvtörvény elidegeníthetetlen emberi jogként határozta meg a nyelvi identitás szabad megválasztásának jogát. A jogszabály tartalmazza az Ukrajnában regionális vagy kisebbségi nyelvnek minősülő nyelvek (összesen 18) tételes listáját, közte az önálló nyelvként hivatalosan el nem ismert ruszinnal: az orosz, a belarusz, a bolgár, az örmény, a gagauz, a jiddis, a krími tatár, a moldáv, a német, az újbörszög, a lengyel, a roma, a román, a szlovák, a magyar, a ruszin, a karaim, a krimcsak szerepel a listán.²² Az ukrán egynyelvűség hívei nemcsak az ukrán nyelv társadalmi pozícióit, de magát az ukrán államiséget látták veszélyeztetve a törvény által. A második Majdan (2013–2014 fordulójának eseményei) után a parlamentben többségbe került nemzeti radikálisok egyik első intézkedésükként 2014. február 23-án törvényt fogadtak el a nyelvtörvény hatályaon kívül helyezéséről. A leválni szándékozó Krím félszigetről és a forrongó Donbászból (keleti megyék) érkező riasztó hírek, több külföldi

állam tiltakozásának, valamint az ukrán értelmiség józanságra intő, példátlanul egységes megszólalása nyomán Olekszandr Turcsinov házelnök, aki egyben az ideiglenes államfői jogokat is gyakorolta, nem írta alá a parlamenti javaslatot.²³

A közvélemény-kutatási adatok dinamikája egyértelműen az ukrán nyelv térhódítását jelzi, valamint az is egyértelmű, hogy a 2013 vége óta eltelt időszak eseményei, így a szinte teljesen oroszajkú Krím orosz annektálása, és az ugyancsak zömében oroszul beszélő két donbászi terület sűrűn lakott ipari nagyvárosainak a kijevi központi hatalom hatáskörén kívül kerülése ugyancsak az ukrán nyelv dominanciája irányában módosítják a nyelvi arányokat.²⁴

A hivatalos nyelvpolitika Ukrajnában folyamatosan arról szól, hogy az ukrán vagy az orosz nyelv használatát előmozdítsák a másik háttérbe szorításával.²⁵ A nyelvek használatát szabályozó jogszabályokat soha nem alkalmazták következetesen Ukrajnában, ami önmagában alkalmas volt arra, hogy a kérdés folyamatosan politikai kampánytémává váljon.²⁶ A tényleges gazdasági, szociális problémákat megoldani képtelen politikai erők ezzel terelték el a figyelmet a gondokról.²⁷ Így válhatott az átpolitizált nyelvkérdés 2013 végén, 2014 elején a gazdasági összeomlás előtt álló és politikailag instabil országban a politikai válság és a fegyveres konfliktus kitérésének egyik ürügyévé is.²⁸

Ilyen körülmények között került tárgyalásra az ukrainai oktatásügy megreformálásának kérdése. Ahogy az ukrán parlament honlapjáról kiderül, az új oktatási törvény 2016 áprilisa óta volt a törvényhozás napirendjén, és 2016. október 6-án a parlament első olvasatban elfogadta. 2017. szeptember 5-én az esti órákban tartották meg a végszavazást. 255-en mellette, 20-an ellene szavaztak, 16-an tartózkodtak. A többi jelenlévő képviselő nem szavazott. Mivel név szerinti szavazás volt, így hivatalosan is tudott, hogy a kormánypárti képviselők közül az egyetlen ellenszavazatot Brenzovics László, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, Petro Porosenko Blokkjának tagja adta le.²⁹ A szavazásra az EU és Ukrajna közötti ratifikált társulási szerződés szeptember 1-i életbe lépése utáni napokban került sor. Az Egyesült Államok kijevi nagykövetsége Twitter-bejegyzésben üdvözölte az ukrán oktatási reformot mint a jövő zálogát jelentő ifjúság fejlődésének alapját.³⁰ A nemzetközi tiltakozás, többek között Magyarország tiltakozása ellenére,³¹ nem látszott esély arra, hogy az államfő ne írja alá a jogszabályt.

A magyar–ukrán diplomáciai kapcsolatok legfontosabb dokumentumának nevezhető magyar–ukrán alapszerződés magyar és ukrán nyelvű szövege – bár a hivatalos formula szerint: „Mindkét szöveg egyaránt hiteles” – éppen az oktatás nyelvére vonatkozó kitételben eltér egymástól. Az alapszerződéshez tartozó nyilatkozat a kisebbségek jogainak biztosításáról magyar nyelven kimondja: a felek egyetértéssel abban, hogy biztosítják annak lehetőségét, hogy „a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak”.³² Ukrán nyelven viszont az „és” helyett a „vagy” kötőszó szerepel,³³ amely egészen más értelmezést tesz lehetővé. Ez tehát két egymásnak ellentmondó szöveg, amely nemzetközi dokumentumban nem lehetséges, ha pedig mégis előfordul, azt orvosolni kell. Ennek módja pedig a nemzetközi szerződések megkötésének szabályait rendező 1969-es bécsi egyezmény értelmében az, hogy a felek megegyeznek az eltérő szövegrészek egymással kibékíthető értelmezésében, ha pedig ez nem lehetséges – adott esetben egyik vagy másik félnek le kellene mondani álláspontjáról –, akkor nemzetközi bíróság dönthet a kérdésben. Amíg a szövegek uniformizálása nem történik meg, addig a budapesti és a kijevi kormány egyaránt a saját perspektívájának megfelelően értelmezheti azt.³⁴

Az ukrán parlament honlapján a végszavazás után is a szeptember 5-én beterjesztett törvény szövege volt hozzáférhető,³⁵ azonban a végszavazás előtt azt jelentősen módosították, s ezt a megszavazott szöveget viszont már nem tették közé, annak tartalmáról találgatások folytak, illetve az oktatási tárca által kiadott hivatalos magyarázatokat, tájékoztató anyagokat lehetett csak elérni. Szeptember 14-én Brenzovics László parlamenti képviselő titkársága azonban a *Kárpátalja* hetilap és a *Karpatalja.ma* portál rendelkezésére bocsátotta a törvény legfontosabb, 7. cikkelyét, amely a tannyelvvel foglalkozik.³⁶ Ez azonban nem volt hivatalos forrásnak tekinthető, csak sejthető volt, hogy valóban ez van a törvény szövegében, és éppen a 7. cikkelyt keményebben fogalmazták meg a dokumentumban, mint ahogyan a szeptember 5-én beterjesztett változatban szerepelt.

Porosenko államfő szeptember 18–20-án az Egyesült Államokba látogatott, ahol többek között sikeres tárgyalásokat folytatott az Ukrajnának nyújtandó jelentős pénzügyi támogatásról és a lőfegyverek vásárlására (addig az ország csak egyéb haditechnikai eszközöket kapott, illetve külföldi, köztük amerikai katonai szakértők álltak a rendelkezésére), valamint konkrétizá-

lódott az Ukrajnába küldendő ENSZ katonai misszió ügye.³⁷ Ez idő alatt, szeptember 19-én a parlament elnöke, Andrij Parubij ellátta kézjeggyel a „láthatatlan” törvényt. Az utolsó fázisban Petro Porosenko államfő írta alá a jogszabályt szeptember 25-én.³⁸ Másnap, szeptember 26-án volt az elnök születésnapja, sejthető volt, hogy ezt a napot nem fogja beárnyékolni a szöveg közzététele, ami végül szeptember 27-én jelent meg a hivatalos közlönyben,³⁹ majd a parlament hivatalos honlapján is,⁴⁰ s az ügyrendnek megfelelően másnaptól, azaz szeptember 28-ától életbe is lépett. A törvény „láthatatlansága” a magyarországi politikum és közvélemény egy részét, félrevezető módon, a tényektől elrugaszkodva arra engedte következtetni, hogy ami nem látszik, az nem is létezik.⁴¹

Az elfogadott jogszabály egy általános kerettörvény, amelyet az oktatás különböző szintjeire vonatkozó törvényeknek kell követniük. A törvény strukturális reformot is előír: jelenleg a közoktatás 11 évfolyamos és háromfokozatú: az első fokozat az 1–4. osztály, a második az 5–9. osztály, majd a harmadik a 10–11. osztály. Az új struktúra: az elemi az 1–4. osztály, az általános középiskola az 5–9. osztály, valamint a harmadik fokozat két irányt tesz lehetővé:

UKRAJNA 2017. SZEPTEMBER 5-ÉN KELT 2145-VIII. SZ. TÖRVÉNYE „AZ OKTATÁSRÓL”

*Hatályba lépett 2017.
szeptember 28-án**

I. rész

Általános rendelkezések

7. cikk. Az oktatás nyelve

1. Az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv.

Az állam Ukrajna minden állampolgára számára garantálja a formális oktatás elérését az államnyelven az oktatás minden szintjén (iskola előtti nevelés, általános középiskolai, szakképzés (szakmunkásképzés), felsőfokú szakképzés és felsőoktatás), valamint az iskolán kívüli és a diploma utáni képzési szinten az állami és kommunális oktatási intézményekben.

Az Ukrajna nemzeti kisebbségeihez tartozó személyeknek a kommunális oktatási intézményekben garantált a jog az államnyelv mellett az adott nemzeti kisebbség nyelvén folyó oktatáshoz az iskola előtti és az elemi iskolai szinteken. Ez a jog az államnyelv mellett az adott nemzeti ki-

sebbség nyelvén oktató külön osztályok (csoportok) révén valósul meg, amelyek a törvényeknek megfelelően jönnek létre, és nem terjed ki az ukrán nyelven oktató osztályokra (csoportokra).

Az Ukrajna őshonos népeihez tartozó személyeknek a kommunális oktatási intézményekben garantált a jog az államnyelv mellett az adott őshonos nép nyelvén folyó oktatáshoz az iskola előtti és az általános középiskolai szinteken. Ez a jog az államnyelv mellett az adott őshonos nép nyelvén oktató külön osztályok (csoportok) révén valósul meg, amelyek a törvényeknek megfelelően jönnek létre, és nem terjed ki az ukrán nyelven oktató osztályokra (csoportokra).

Az Ukrajna őshonos népeihez, nemzeti kisebbségeihez tartozó személyek számára garantált a jog az adott őshonos nép vagy nemzeti kisebbség nyelvén tanuláshoz a kommunális általános középiskolai oktatási intézményekben vagy a nemzeti kulturális szövetségeken keresztül.

A hallássérült személyeknek biztosított a jog a jelnyelven való tanulásra és az ukrán jelnyelv megtanulására.

2. Az oktatási intézmények biztosítják az államnyelv kötelező oktatását, különösen a szakképző (szakmunkásképző), felsőfokú szakképző és felsőoktatási intézményekben, olyan mértékben, amely lehetővé teszi a szakmai tevékenység folytatását a választott szakirányban az államnyelv használatával.

Az őshonos népekhez, a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek, a külföldiek és hontalanok számára megfelelő feltételeket teremtenek az államnyelv megtanulásához.

3. Az állam elősegíti a nemzetközi érintkezés nyelveinek tanulását, különösen az angol nyelvét, az állami és kommunális oktatási intézményekben.

4. Az oktatási intézményekben az oktatási programnak megfelelően egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható – államnyelven, angol nyelven, az Európai Unió más hivatalos nyelvein.

5. A hallgatók kívánsága szerint a szakképző és felsőoktatási intézmények megteremtik számukra a feltételeket az őshonos nép vagy nemzeti kisebbség nyelvén mint tantárgynak a tanulásához.

6. Az állam elősegíti olyan oktatási intézmények létrehozását és működését külföldön, amelyek ukrán nyelven oktatnak vagy oktatják az ukrán nyelvet.

7. A nyelvek használatának sajátosságait az oktatás különböző területein és szintjein speciális törvények határozzák meg.

* Az ukrán törvények a hivatalos közlönyben való megjelenés utáni napon lépnek hatályba. Az új oktatási törvényt a *Голов України* 2017. szeptember 27-i, 178–179. száma hozta le. A törvény hivatalos, eredeti szövegét lásd a törvénytárban: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (2017-09-28) A törvényből itt az oktatás nyelvére vonatkozó cikket közöljük. Hosszabb részlet magyar fordításban a *Regio* 2017/3-as számában olvasható. <http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/185> (2017-10-21)

a szakoktatásba való továbblépést, vagy pedig az érettségit adó líceumba való továbblépést a 10–12. évfolyamon. Ettől eltérhetett és a továbbiakban is eltérhet a magán oktatási intézmények struktúrája.

Az új törvény előírásait több lépcsőben vezetik be. A hatályos törvény szerint 2018. szeptember 1-jétől veszi kezdetét a reform szerinti oktatás. Azok, akik 2018. szeptember 1. előtt kerültek be az oktatási rendszerbe, a korábbi szabályok szerint folytathatják a tanulást 2020. szeptember 1-ig bezárólag, utána rájuk is az új törvény vonatkozik, tehát nincs kifutó rendszer (XII. fejezet, 3/18-as pont).

A kerettörvény megkülönbözteti a nemzeti kisebbségeket és az őshonos népeket. Ukrajna parlamentje 2014 márciusában, a Krím orosz bekebelezése utáni napokban parlamenti határozat formájában ismerte el a krími tatárok őshonos státusát,⁴² amit előtte negyed évszázadig hiába követeltek az érintettek belföldön és a nemzetközi fórumokon egyaránt. Ez a „megoldás” szimptomatikusnak tekinthető.

Az őshonos népek és a nemzeti kisebbségek közötti különbségtételnek nem csupán szimbolikus, hanem döntő jelentősége van. Az oktatási törvény 7. cikkelyének 1. pontja szerint az őshonos népekhez tartozók számára „az iskola előtti és az általános középiskolai szinteken” marad meg az anyanyelven való oktatáshoz való jog, míg a nemzeti kisebbségekhez tartozók csupán „az iskola előtti és az elemi iskolai szinteken” élhetnek ezzel a joggal. Azaz: miközben a megszállt Krím félszigeten őshonos, az ország megmaradt területein csak szétszórva élő krími tatárok – mint őshonos nép tagjai – az 1. osztálytól (elvileg) a 12. osztályig tanulhatnak anyanyelvükön a jogszabály hatálya lépését követően, addig az ország bizonyos területein tömbben élő oroszok, magyarok, románok – mint nemzeti kisebbségek képviselői – számára csupán az 1–4. osztályokban garantált ez a jog.

Azonban a törvény szövege – ahogyan egyébként számos egyéb helyen is – homályosan fogalmaz az őshonos közösségek oktatásával kapcsolatban. A jogszabály a „загальна середня освіта” terminust használja, amit magyarul „általános középiskola”-ként fordíthatunk. Azonban ez a fogalom nehezen értelmezhető, ha a végzettségi szintekről van szó: a „базова загальна середня освіта”, illetve a „повна загальна середня освіта” mást jelent. Előbbi a 9. osztály végén megszerezhető általános iskolai végzettséget, utóbbi azonban (jelenleg a 11., az új törvény alapján azonban már) a 12. évfolyam utáni érettségit jelenti. Nem világos, hogy az őshonos népek tagjai végül is a 9. vagy a 12. osztály végéig élvezhetik az anyanyelven folyó oktatás lehetőségét. Ezt a lényeges különbségtételt a törvény nem tisztázza.

Bár a jogszabályi megfogalmazás nem minden tekintetben egyértelmű, a legfontosabb kérdés felől azonban nem hagy kétséget: „Az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv.” Az ukránosítás – nemzetiesítés – és az orosz kérdés megoldására Ukrajna függetlenné válása óta nem született semmilyen egyéb épkezláb javaslat, a kérdés csomópontjába mindig a nyelvkérdés került. Leegyszerűsítve: az általános vélekedés

szerint az fog minden problémát megoldani Ukrajnában, ha az országban mindenki ukránul fog érezni és beszélni. Jól jellemzi az ezzel kapcsolatos várakozásokat a 2015. július 1-jén Kijevben *A nyelv egyesít minket* címmel tartott fórumon elfogadott kiáltvány, mely szerint „az ukrán nyelvnek egyesítő tényezővé kell válnia Ukrajna valamennyi állampolgára számára, [...] az államnyelv egységesítő és nemzetalkotó tényező, mely nélkül nem létezhet sem ukrán demokratikus állam, sem az ukránok modern politikai identitása”.⁴³

2. térkép. Az ukrán tannyelvű iskolák aránya Ukrajna megyéiben (2017)⁴⁵

A hatalom ukránosító próbálkozásai ellenére az ukránul beszélők aránya nem nőtt jelentősen a függetlenség időszaka alatt. Ezen a helyzeten az új oktatási törvény révén akar a hivatalos Kijev változtatni.

2017. májusi adat szerint Ukrajnában 16 858 iskolában (elemi, általános és középiskola) 3 822 051 gyerek tanult. Ebből 16 678 az állami és az önkormányzati iskola, 180 a magán oktatási intézmény, az utóbbiakban 23 466-an tanultak. Az állami és önkormányzati iskolák 89,7%-ában ukrán, 9,4%-ában orosz az oktatás nyelve, a magániskolákban ez az arány 55%, illetve 41,1%. A maradék az egyéb tannyelvű, közte a magyar.

Kijevben az ukrán tannyelvű iskolák aránya 97,1%, az orosz tannyelvűeké 2,7%. Ukrajna 24 megyéjéből 15-ben 98–100% az ukrán tannyelvű iskolák aránya. A nyugati határszélen (Kárpátalján), két déli megyében (Csernyivci és Herszon), valamint a háborús megyékkel szomszédos Dnyipropetrovszk megyében 80–90%, a háborús területtel szomszédos másik két megyében (Harkiv és Zaporizsja) 70–75% közötti. A legalacsonyabb az államnyelvű iskolák aránya az Ukrajna déli határa mentén található Odessza megyében (69,5%) és a két háborús megye, Luhanszk és Donyeck fegyveres cselekményekkel nem érintett területein (65,1 és 59,5%).⁴⁴ (2. térkép) Az adatokat annyiban kell pontosítanunk, hogy az államnyelvű, azaz ukrán tannyelvű iskolákba beleszámítják nemcsak a tisztán ukrán, hanem az ukrán és egyéb tannyelvű iskolákat is. Bár az utóbbiak aránya nem jelentős, azért némiképp mégis torzítja a képet a részletesebb adatok hiánya.

A függetlenség több mint negyedszázada alatt az államnak a magyarokkal kapcsolatban az államnyelv nem tudása miatt az állandó vádja a társadalomba való integrálatlanság, a kisebbség

a maga részéről pedig folyamatosan azt hangoztatta, hogy az állam nem teremtette meg a feltételeket az államnyelv elsajátításához, az állam egy módszertani kérdésből folyamatosan politikai kérdést kreál.⁴⁶ Hónapok óta az országon belül a magyar kisebbséget országon belül ismeretlen eredetű provokációk érik, erősítendő azt a nem is nagyon titkolt vádat, hogy az oroszok után a magyarok veszélyeztetik leginkább az ország integritását.

A 2016/2017-es tanévben Kárpátalján összesen 655 iskola működött (649 állami és 6 magán). Ezek közül 98 iskolában folyt magyar nyelven oktatás: ebből 71 volt magyar tannyelvű (66 állami és 5 magán; ez utóbbiak az egyházi líceumok), további 27 iskolában működtek magyar nyelven oktató osztályok. A 2016/2017-es tanévben Kárpátalján összesen 157 414 gyermek járt iskolába, ebből 16 275 gyerek tanult magyar nyelven.⁴⁷

A magyar nyelven tanulók mellett a 2015/2016-os tanévben 609 tanuló ukrán tannyelvű iskolában tantárgyként tanulta a magyar nyelvet mint anyanyelvet, további 703 gyerek fakultatív tantárgyként tanulta a magyar nyelvet, 430 tanuló pedig második idegen nyelvként tanult magyarul.⁴⁸ Kutatási adatok szerint a kárpátaljai magyarok egy része nem magyar, hanem többségi (ukrán vagy orosz) tannyelvű iskolában szocializálódott, ahol a magyar nyelv semmilyen formában nincs jelen az oktatási folyamatban. Pontos adataink nincsenek arról, hogy a közösség mekkora hányada végzett nem magyar tannyelvű iskolát, a különböző empirikus kutatások adatai alapján azonban úgy becsüljük, hogy a kárpátaljai magyaroknak (nemzedéktől függően) körülbelül 15–30%-a nem magyar nyelven végezte iskolai tanulmányait. A *Tandem 2016* című kutatás adatai szerint a középiskolai szint a legmagasabb iskolai fokozat, ahol a magyar nyelven tanulók aránya meghaladja a 70%-ot, az ennél magasabb iskolai fokozatokban jelentősen visszaesik azoknak az aránya, akik magyar nyelven tanultak.⁴⁹

Az új oktatási törvény 7. cikkelye szerint az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv. A törvény a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek csak az önkormányzati (a törvény szóhasználatára szerint: kommunális) oktatási intézményekben garantálja azt a jogot, hogy az államnyelv mellett anyanyelven tanuljanak. Ez a lehetőség is csupán az iskola előtti nevelésben és az elemi iskolai szinteken (1–4. osztály) engedélyezett.

A nemzeti kisebbségek számára az 5–12. osztályokban, a szakoktatásban és szakképzésben, valamint a felsőoktatásban megszűnik a kisebbségek anyanyelvű oktatása. Az 5. osztálytól felfelé az oktatás nyelve az ukrán nyelv. A nemzeti kisebbség nyelve csak tantárgyként oktatható. Annyi engedményt tesz csupán a törvény, hogy egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható: államnyelven, angol nyelven, vagy az Európai Unió valamely hivatalos nyelvén. Bár nincs részletezve, hogyan kell pontosan értelmezni ezt a passzust, de véleményünk szerint jelen formájában egyetlen olvasata van: az oktatás ukrán nyelven folyik, és – nem pedig vagy – emellett az EU valamely hivatalos nyelvén is lehet párhuzamosan oktatni bizonyos közelebből meg nem nevezett tantárgyakat. Megszünteti a törvény a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolák önállóságát is. A fent meghatározott jog ugyanis csak külön osztályokban (csoportokban) valósulhat meg, az ukrán nyelven oktató intézményekben belül.

2017 szeptemberében összesen 85 településen működik magyar nyelven oktató iskola/osztály Kárpátalján. Ebből 75 településen van 5–9. osztályban is magyar nyelven oktatás, illetve 34 településen a 10–11. osztályok szintjén is folyik magyar nyelven képzés. Az új oktatási törvény hatályba lépését követően ezek az iskolák/osztályok megszűnnek magyar tannyelvűek lenni.⁵⁰

A nemzetközi tiltakozás, elsősorban Magyarország és Románia nyomására, 2017. október 12-én az Európa Tanács Parlamenti

Közügyűlése sürgősségi határozatban mondta ki, hogy az oktatási törvény nyelvi cikkelye jogsértő.⁵¹ Az ukránai politikum a határozatot úgy értelmezte, hogy az oktatási törvénnyel minden rendben van, az előbbi kifogásokat, illetve a Velencei Bizottság decemberre várható állásfoglalását az implementálás során fogja figyelembe venni. Szijjártó Péter magyar külgazdasági és külügyminiszter ugyanakkor többször is nyilvánvalóvá tette, hogy Magyarország számára csak az a megoldás elfogadható, ha a nyelvi cikkelyt Ukrajna felfüggeszti vagy változtat az abban foglalt előírásokon.⁵²

Az ET Parlamenti Közügyűlésének határozata után Lilija Hrinevics, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának vezetője tárgyalásokat kezdett az érintett országok illetékes tárcavezetőivel. Hrinevics október 17-én már úgy nyilatkozott a lengyel partnerekkel történő megbeszélést követően, hogy a minisztérium azt tervezi, csak fokozatosan emeli majd az államnyelven oktatott tantárgyak számát. Mégpedig úgy, hogy az ukránul oktatott tantárgyak aránya – az államnyelven tanított tárgyak fokozatos emelése nyomán – a 10–12. osztályokban már elérje a 60 százalékot.⁵³ Október 19-én Hrinevics miniszter asszony Balog Zoltánnal, Magyarország emberi erőforrások miniszterével tárgyalt Kijevben, ahol a lengyelekkel kötött megállapodáshoz hasonló egyezmény kidolgozásáról állapodott meg az ukrán és a magyar fél, azaz hogy az implementációval (a törvény végrehajtásával) kapcsolatban folytatnak tárgyalásokat, azonban a törvény maga nem tárgyalási alap.⁵⁴ A kijevei találkozót végeredményének és a magyar külpolitika addig hangoztatott álláspontjának eltérése másnap nyilatkozatok sorát indította el.⁵⁵

A legmélyebb probléma az új oktatási törvénnyel nem is maga a kialakítandó rendszer, hanem hogy nem foglalkozik a jelenlegi struktúra lényegi problémáinak kérdésével.⁵⁶ Olyan oktatási rendszerre akarja ráhúzni az ukrán nyelvűséget, amely egész Kárpátalján alapjaiban rosszul működik, az összkárpátaljai oktatási adatok a leggyengébbek között vannak az országban,⁵⁷ aminek több összetevője van:

- Kárpátalja az egyetlen megye az egész országban, ahol soha nem volt felsőfokú tanár-, illetve tanítóképzés, a helyi felsőoktatási intézmények nem pedagógusokat képeznek, hanem történészt, filológust, fizikust stb., aki csak mellékesen kap tanári diplomát is (a tanárképzőkben a pedagógiai, pszichológiai felkészítés és a szakmódszertani képzés a tananyag kb. egyharmadát teszi ki, miközben ugyanez a jelenlegi intézményekben annak kevesebb mint 10%-a);

- Kárpátalján az alsó tagozatos tanítóknak még mindig kb. 70%-a gyakorlatilag szakközépiskolai végzettséggel tanít (a munkácsi tanítóképző az általános iskola 9. osztályára épül, és nem érettségire); más régiókban az ilyen típusú tanítóképzés az 1990-es évek közepére elhalt, és a kikerülő tanítók (ha nem is kapnak feltétlenül magasabb képesítést, de) legalább tapasztaltabbak, idősebbek, felelősségteljesebbek, hiszen nem 18, hanem 22 évesen kerülnek az iskolákba, plusz felsőfokú végzettségük van;

- Kárpátalján az egyik legmagasabb a nyugdíjasként, illetve képesítés nélkül dolgozó pedagógusok aránya;

- a Kárpátalján beszélt ukrán nyelvjárások vannak a legtávolabb az iskolában megkövetelt sztenderd ukrántól, és ez látszik az iskolai eredményeken is, hiszen az iskolai oktatás és az emelt szintű érettségi a független tesztközpontokban a sztenderd nyelvre épül;

- itt a legnagyobb a falusi iskolákban érettségizők aránya az egész országban, és az adatok szerint a városban érettségizők mutatói lényegesen jobbak, mint falun;

- túl kicsik a kárpátaljai iskolák, számos olyan középiskola van, ahol csak egy-egy osztály van évfolyamonként, nincsenek párhuzamos osztályok; az országos adatok alapján minél nagyobb egy iskola, minél több pedagógus tanít benne minél több

gyereket minél nagyobb településen, annál nagyobb az esélye annak, hogy az érettségizők átlaga jobb lesz;

– Kárpátalja a legszegényebb ukrainai megyékhez tartozik, és a szociális háttér (nemcsak Magyarországon, hanem itt is) erősen befolyásolja az eredményeket.⁵⁸

A különböző ágazati politikák, közte az oktatási, megerősíthetnek, újratermelhetnek etnikai határokat vagy újakat hozhatnak létre. A szubtraktív – az anyanyelvnek a domináns nyelvvel való behelyettesítését célzó – oktatás az asszimilációt támogatja, míg a hozzáadó, additív kétnyelvűség – amely a másik nyelvnek és kultúrának az önkéntes és kölcsönös tanulását állítja az előtérbe – az integráció segítője.⁵⁶ Az oktatás formáját az állam választja meg. A kisebbség az etnikai mobilizáció keretében nyilvánítja ki véleményét. Ukrajna a legtöbb európai államhoz hasonlóan az „egy állam – egy domináns etnikai nemzet és több nemzeti kisebbség/etnikai csoport (legtöbb európai állam)” modellbe tartozik.⁵⁷ A modell kiindulópontja az, hogy az állam elismeri az állampolgárok jogát az „etnikai mássághoz”: az állam egy etnikai többségen alapszik, de ez az etnikai többség nem adhat közvetlen felhatalmazást az erőszakos asszimilációra, illetve a kizárásra.

Kézirat lezárva 2017. október 21-én.

AJÁNLOTT IRODALOM

A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont vonatkozó gyorsjelentései: <http://hodinkaintezet.uz.ua/>

Csernicskó István: *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autdor-Shark, 2016.

Fedinec Csilla–Halász Iván–Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest: Kalligram, 2016.

JEGYZETEK:

¹ Az írás egy korábbi változata *A 2017-es ukrainai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma* címmel megjelent az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontja Kisebbségkutató Intézetének *Regio* című folyóirat 17. évi 3. számában (http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/184/pdf_161).

² Fedinec Csilla–Csernicskó István: Az Ukrajnából származó Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 2016. 1. 73–124.

³ Konstitúcia Ukrajna. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴ Csernicskó István: A kétnyelvű Ukrajna. In: Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* II. Ungvár: Autdor-Shark, 2016. 13–44.

⁵ Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.” № 1350-XIV (1999). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1350-14> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.” від 12.07.2000 р. № 9-рп/2000. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁷ Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” № 802-IV. (2003). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/802-15> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁸ Bowring, Bill: International Standards and Obligations, and Ukrainian Law and Legislation. In: Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009. 57–100.; Csernicskó István–Ferenc Viktória: Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In: Sloboda, Marian–Laihonon, Petteri – Zabrodszkaja, Anastassia (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter

Lang, 2016. 349–377.; Csernicskó István – Fedinec Csilla: Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2016. 4. 560–582.

⁹ Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

¹⁰ Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2013. 240–243.

¹¹ Bernsand, Niklas: Othering Surzhyk in Implicit Metalinguistic Discourse. In: B. Törnquist-Plewa (ed.): *History, Language and Society in the Borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus*. Malmö: Sekel Bokförlag, 2006. 77–115.; Bilaniuk, Laada: Speaking of Surzhyk: Ideologies and Mixed Languages. *Harvard Ukrainian Studies*, XXI. 1997. 93–118.; Uő: A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism*, 2004. 4. 409–425.; Сальваторе, Дель Гаудіо–Тарасенко, Богдана: Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In: Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. 316–331.

¹² A régióknál az adott kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek arányát tüntettük fel. A térképet Molnár D. István készítette a 2001-es census hivatalos adatai alapján.

¹³ Мельник, Світлана – Черничко, Степан: *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПринт, 2010. 67–100. Az előzményekről vö. részletesen: Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest: Kalligram, 2016.

¹⁴ Закон України „Про основи національної безпеки України” 19 червня 2003 року. № 964-IV. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Letöltés ideje: 2017. október 4.)

¹⁵ Bilaniuk, Laada: Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language*, 210. 2010. 105–133.; Shumlianskyi, Stanislav: Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*, 201. 2010. 135–161.; Rjabcsuk, Mikola: *A két Ukrajna*. Budapest: Örökség Kultúrpolitikai Intézet, 2015. 136.

¹⁶ Двомовність як хвороба. Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію «мовною шизофренією». *Портал мовної політики* 2015.07.05. <http://language-policy.info/2015/07/dvovnist-yak-hvoroba-profesor-kolumbijskoho-universytetu-nazyvaye-ukrajinsku-movnu-sytuatsiyu-movnoyu-shyzofreniyeyu/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); Shevchuk, Yuri–Palazhyi, Halyna: Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації. *Портал мовної політики* 2015.09.19. <http://language-policy.info/2015/09/yuriy-shevchuk-movna-shyzofreniya-nova-potuzhna-forma-rusyfikatsiji/#more-1780> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); Grix. *Портал мовної політики* 2015.11.12. <http://language-policy.info/2015/11/roman-matsyuk-hrih/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); За що гинуть російськомовні? *Портал мовної політики* 2016.01.01. <http://language-policy.info/2016/01/za-scho-hynut-rosijskomovni/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.) A nemzetbiztonság alaptényezői közé tartozik az információs biztonság, az oktatás, a tudomány, a kultúra, a vallás és különösen az államnyelv védelme (is) a külső negatív befolyástól. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: ППІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 335.

¹⁷ Tóth Mihály: Az anyanyelvhasználatról való jog az Európai Unió kívül: az ukrainai példa. *Acta Humana*, 2016. 3. 19–31.

¹⁸ Csernicskó István: Ukrajna nyelvi helyzete egy amerikai film szinkronja tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2014. 1. 93–104.

¹⁹ Csernicskó István – Ferenc Viktória: Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Róka Jolán (ed.): *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*. Budapest: Budapest College of Communication and Business, 2010. 329–349.

²⁰ Закон України «Про засади державної мовної політики». <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (Letöltés ideje: 2017. október 4.)

²¹ Csernicskó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In: Márku Anita – Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark, 2015. 206–238.

²² Részletesen: Tóth Mihály–Csernicskó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.

²³ Csernicskó István–Fedinec Csilla: Nyelvpolitika Ukrajnában, 2015. március. *Magyar Nyelvőr*, 2015. 2. 145–156.

²⁴ Csernicskó István: *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autdor Shark, 2016. 120–124.

²⁵ Goodman, Bridget: The Ecology of Language in Ukraine. *Working Papers in Educational Linguistics*, 2009. 2. 19–39.

²⁶ Polese, Abel: *Language and Identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building? Studies of Transition States and Societies*, 2011. 3. 36–50.

²⁷ Stepanenko, Viktor: *Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building*. In: Daftary, Farimah – Grin, François (eds.): *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute, 2003. 109–135.

²⁸ Csernicskó István: *Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future*. In: Simone E. Pfenninger and Judit Navracscics (eds.): *Future Research Directions for Applied Linguistics*. Bristol: Multilingual Matters, 2017. 120–148.

²⁹ Проект Закону про освіту, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³⁰ Nem bízik az ukrán oktatási törvény lehetséges módosításában Tóth Mihály jogi szakértő (MTI). <https://hir.ma/oktatas-2/nem-bizik-az-ukran-oktatasi-torveny-lehetsleges-modositasaban-toth-mihaly-jogi-szakerto/722943> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³¹ L. az ezzel kapcsolatos nyilatkozatokat (a törvény aláírása előtt és után) a Külügyminisztérium honlapján. <http://www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 30.)

³² Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között. Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, 10. pont. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500045.TV (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³³ Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/348_004 (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³⁴ Tóth Loretta: Újabb csapás a magyarokra? *Magyar Idők*, 2017. szeptember 30. <http://magyaridok.hu/kulfold/ujabb-csapas-magyarokra-2279821/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 30.)

³⁵ Проект Закону про освіту. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 (2017. szeptember 28.)

³⁶ Az oktatási törvény 7. cikkelye. *Karpatalja.ma*, 2017. szeptember 14. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/oktatas/az-oktatasi-torveny-7-cikkelye/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³⁷ US Senate approved allocation of \$ 500 million to Ukraine for defense. US Senate approved allocation of \$ 500 million to Ukraine for defense. 19 September 2017. <https://frontnews.eu/news/en/13602/US-Senate-approved-allocation-of-500-million-to-Ukraine-for-defense> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); Meeting between the Presidents of Ukraine and USA: USA fully supports the proposals of Ukraine about the deployment of peacekeepers with the UN mandate in the occupied territory. 21 September 2017. <http://www.president.gov.ua/en/news/ssha-povnistyu-pidtrimuyut-propoziciyi-ukrayini-shodo-roz-mis-43498> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³⁸ Проект Закону про освіту. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³⁹ Газета Верховної Ради „Голос України”. <http://www.golos.com.ua/article/294010> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴⁰ Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴¹ Lásd többek között: Bötös Botond: Allítsuk meg a hisztériát! – Nem esznek magyar gyereket az ukránok. *Átlátszó.hu*, 2017. szeptember 13. <https://vilagterkep.atlatszo.hu/2017/09/13/allitsuk-meg-a-hisztériát-nem-esznek-magyar-gyereket-az-ukranok/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); Radnóti András: Így lesz pár nap alatt hisztéria a nyelvtörvényből, amit senki sem olvasott. *444.hu*, 2017. szeptember 13. <https://444.hu/2017/09/13/igy-lesz-par-nap-alatt-hisztéria-a-nyelvtorvenybol-amit-senki-sem-olvasott> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴² Ukrajna Legfelső Tanácsa (parlamentje) 2014. március 20-án kelt nyilatkozatában ismerte el a krími tatárok őslakos státusát. Vö. Постанова Верховної Ради України „Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави” від 20.03.2014 № 1140-VII. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1140-vii> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.) Ily módon Ukrajnában megkülönböztetik a nemzeti kisebbségeket (ukr. національні меншини; ang. national minorities) és az őslakosokat (ukr. корінні народи; ang. indigenous peoples).

⁴³ Оприлюднено резолюцію Міжнародного форуму на підтримку української мови. *Портал мовної політики* 2015.07.22. <http://language-policy.info/2015/07/oprylyudneno-rezolyutsiyu-mizhnarodnoho-forumu-na-pidtrymku-ukrajinskoji-movy/> (Letöltés ideje: 2017. október 4.)

⁴⁴ Мова викладання у навчальних закладах: де в Україні найбільше російських шкіл. Аналітичний портал „Слово і Діло”, 19 травня 2017. <https://www.slovoidilo.ua/2017/05/19/infografika/suspilstvo/mova-vyklyadannya-navchalnyx-zakladax-ukrayini-najbilshe-rosijskix-shkil> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴⁵ Forrás: Аналітичний портал „Слово і Діло”. <https://www.slovoidilo.ua/2017/05/19/infografika/suspilstvo/mova-vyklyadannya-navchalnyx-zakladax-ukrayini-najbilshe-rosijskix-shkil> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴⁶ Vö. Csernicskó István: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint, 2012.

⁴⁷ Інформаційний лист департаменту освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації № 01-17/1971 від 17.07.2017 р.

⁴⁸ Інформаційний лист департаменту освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації № 01-19/3871 від 30.12.2015 р.

⁴⁹ TANDEM 2016. http://bgazrt.hu/npk/kutatasok/en/tandem_2016_en/ (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.) L. még: Kolozsi Ádám: Tömegével hagyják el Kárpátalját a magyar fiatalok. *Index.hu*, 2017. szeptember 27. <http://index.hu/tudomany/2017/09/27/karpatalja-hataron-tuli-magyar-anyanyelv-nyelvi-jogok-nemzetiseg-kisebbsseg-ukrajna/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁵⁰ TÖBB-E A 2, MINT A 6? Avagy: jogszűkítő-e az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelye? Hodinka Antal Intézet, 2017. szeptember 28. <http://hodinkaintezet.uz.ua/tobb-e-2-mint-6-avagy-jogszukito-e-az-uj-ukran-oktatasi-torveny-7-cikkelye/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁵¹ Az Európa Tanács megvédte a kisebbségi oktatási rendszert Ukrajnában. Kárpátalja.ma 2017. október 12. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/az-europa-tanacs-megvedte-a-kisebbségi-oktatasi-rendszert-ukrajnaban/> (Letöltés ideje: 2017. október 20.)

⁵² Lásd többek között: Az oktatási törvény várhatóan az EU–Ukrajna társulási tanács napirendjén lesz. <http://www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/az-oktatasi-torveny-varhatoan-az-eu-ukrajna-tarsulasi-tanacs-napirendjen-lesz> (Letöltés ideje: 2017. október 20.)

⁵³ Польща та Україна підпишуть декларацію, в якій закріплять основні положення щодо імплементації мовної статті Закону «Про освіту». <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/10/17/polshha-ta-ukrayina-pidpishut-deklaracziyu/> (Letöltés ideje: 2017. október 20.)

⁵⁴ Az EMMI honlapján megjelent hivatalos kommuniké: Ukrajna nem változtat a magyar nemzetiségi oktatáson a Velencei Bizottság döntéséig. <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszterium/hirek/ukrajna-nem-valtoztat-a-magyar-nemzetisegi-oktatason-a-velencei-bizottsag-donteseig> (Letöltés ideje: 2017. október 20.); az ukrán oktatási tárca honlapján közzétett kommuniké: Україна та Угорщина домовилися, що спільно напрацюють документи стосовно імплементації статті 7 Закону «Про освіту». <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/10/19/ukrayina-ta-ugorshhina-domovilisya-shho-spilno-napracyuyut-dokumenty> (Letöltés ideje: 2017. október 20.)

⁵⁵ Az Emberi Erőforrások Minisztériumának közleménye Balog Zoltán kiejvi tárgyalásairól. <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszterium/hirek/az-emberi-eroforrasok-miniszteriumanak-kozlemeny-balog-zoltan-kije-vi-targyalasairol> (Letöltés ideje: 2017. október 21.); A Fidesz nem támogatja az ukrán kormánypárt felvételét az Európai Néppártba. <http://www.fidesz.hu/hirek/2017-10-21/a-fidesz-nem-tamogatja-porosenko-partjanak-felvetelet-az-europai-neppartba/> (Letöltés ideje: 2017. október 21.) Lásd erről NTT – K. A.: A Fidesz nem támogatja az ukrán kormánypárt felvételét az Európai Néppártba. http://index.hu/belfold/2017/10/21/a_fidesz_nem_tamogatja_az_ukran_kormanypart_felvetelet_az_europai_neppartba/ (Letöltés ideje: 2017. október 21.)

⁵⁶ Тільки не будемо знати українську? Hodinka Antal Intézet, 2017.10.07. <http://hodinkaintezet.uz.ua/tenyleg-nem-tudunk-ukranul/> (Letöltés ideje: 2017. október 10.)

⁵⁷ Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 192–193.; Skutnabb-Kangas, Tove: *Language Policy and Linguistic Human Rights*. In: Ricento, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006. 284–285.

⁵⁸ Jakab András: *Defining the Borders of the Political Community: Constitutional Visions of the Nation*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2045648 (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁵⁹ Csernicskó István: A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás színvonaláról. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásából*. Ungvár: Auditor-Shark, 2015. 13–26.

⁶⁰ Erről ukrán nyelven: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/zvit_oputyv_2016.pdf és <https://cedos.org.ua/edustat/graph> (Letöltés ideje: 2017. október 9.)